

Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski w dokumentach aparatu bezpieczeństwa PRL (1953–1956), wydał i opracował Bogdan Piec, Verbinum, Warszawa 2001, s. 206

Rok 2001 decyzją polskiego parlamentu został ogłoszony Rokiem Kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski. Stał się okazją do zintensyfikowania studiów nad życiem i działalnością Prymasa Tysiąclecia, które zaowocowały wieloma cennymi publikacjami. Zaliczyć do nich należy także wydawnictwo źródłowe, wydane i opracowane przez Bogdana Pieca, prezentujące dokumenty z okresu więzienia Prymasa i zatytułowane *Stefan Kardynał Wyszyński w dokumentach aparatu bezpieczeństwa PRL (1953–1956)*. Opracowanie zostało wydane przez warszawskie Wydawnictwo Księży Werbistów „Verbinum”.

Prezentowane dokumenty poprzedza krótki rys historyczny stosunków Państwo – Kościół w PRL, odnoszący się do czasu, z którego one pochodzą (s. V–XI), a także informacje o metodzie wydawniczej zastosowanej w publikacji (s. XI–XII). Dokumenty zostały w większości wytworzone przez aparat bezpieczeństwa PRL, kilka z nich zostało wytworzonych przez inne instytucje takie jak: Urząd do spraw Wyznań, KC PZPR, ZBoWiD, Episkopat. Sporządzone zostały w latach 1953–1956, chociaż ich zawartość dotyczy nieco dłuższego okresu czasu, mianowicie lat 1945–1956. Wszystkie dokumenty zamieszczone w opracowaniu znajdują się aktualnie w Biurze Ewidencji i Archiwum Urzędu Ochrony Państwa.

W książce zaprezentowano 51 dokumentów, które zostały pogrupowane w trzech zespołach tematycznych. Części pierwsza została przez autora zatytułowana „Losy więzienne Stefana Kardynała Wyszyńskiego” (s. 3–59). Składa się na nią 20 dokumentów związanych bezpośrednio z aresztowaniem i więzieniem Prymasa Tysiąclecia. Większość z nich to notatki rozmów Wyszyńskiego z przedstawicielami aparatu bezpieczeństwa i kapelanem, ale także dokumenty dotyczące aresztowania Prymasa, śledztwa, rewizji, rozmów władz z bp. Choromańskim, zmian miejsc pobytu kard. Wyszyńskiego. W tej części zamieszczono też jeden dokument zredagowany przez instytucję kościelną: *Pismo Episkopatu do Prezesa Rady Ministrów* z dnia 28 października 1955 r., w którym Episkopat Polski zobowiązuje się, aby zmienione warunki więzienia ks. Prymasa nie zostały przez kogokolwiek wykorzystane do wystąpień przeciw Władzom Państwowym (dok. nr 17, s. 53).

Kolejnych 14 dokumentów zamieszczono w II części, zatytułowanej „Nastroje społeczne w Polsce i w świecie po uwięzieniu Prymasa”. Znajdziemy tu relacje pracowników aparatu bezpieczeństwa publicznego, w których omówiono reakcje księży, biskupów i środowisk kościelnych na aresztowanie Prymasa Polski. Pochodzą one z różnych miejsc Polski najczęściej z Warszawy, Gdańska, Katowic (Stalinogrodu), Kielc, Opola, Lublina, Szczecina, Koszalina, Łodzi i innych. Szczególnie cenne wydają się jednak odnotowane, wypowiedzi ze środowisk świeckich, zarówno te popierające, jak i potępiające poczynania ówczesnych władz. W zaprezentowanych tutaj dokumentach przytaczano m.in. treść ulotek pojawiających się w wielu miastach Polski po aresztowaniu Prymasa. Przykładowo jedna z nich, kolportowana w Warszawie, nawołuje do bojkotu miejsc publicznych tj. ulic miast i wsi, środków komunikacji, sklepów, kin, restauracji i innych, w każdy pierwszy piątek miesiąca w godz. 19.00–19.30 (dok. nr 30, s. 99). Inne, w krótki sposób oddawały nastroje społeczne i stosunek do komunistycznych władz: „Popierając komunizm, szykujesz dla swoich dzieci widmo głodu i nędzy”, „Bolszewizm to największy wróg Kościoła katolickiego Narodu polskiego — precz z komunizmem”, „Popierając komunizm stajesz w szeregu wrogów Kościoła Katolickiego” (dok. nr 22, s. 68), „Rodacy, Ksiądz Prymas w więzieniu, żądajmy, aby go uwolnili”, „Kochani rodacy. Żądajcie uwolnienia Księdza Prymasa i bpa Baraniaka — sekretarza ks. Prymasa Wyszyńskiego. Czy możemy pozwolić, aby komuniści znęcali się nad nimi? Zastanówcie się nad tym” (dok. nr 30, s. 99), „[...] W obliczu terroru, [...] prze-

śladowania, śmierci niewinnych księży, zdrady Narodu, wzywamy was do walki z komunizmem — precz ze zdrajcami Narodu, niech żyje wolność” (dok. nr 31, s. 102), „Żądamy zwolnienia Księdza Prymasa i bpa Baraniaka. Niech Żyje Maryja, Królowa Korony Polskiej” (dok. nr 27, s. 88). Z dokumentów dowiemy się także o innych formach solidaryzowania się Polaków z więzionym księdzem Prymasem. Przykładowo 29 września 1953 r., w Warszawie pracownicy aparatu bezpieczeństwa publicznego odnotowali masowe wykupywanie portretów Wyszyńskiego w sklepach „Veritasu” (dok. nr 23, s. 70), w Spółdzielni „Centro”, w czasie rozmów na temat aresztowania Prymasa, jedna z pracownic zaintonowała *Boże coś Polskę*, śpiew podjęły także inne kobiety (dok. nr 24, s. 73), natomiast w Łodzi pracownice Zakładów Kartoniarskich, w miejscu pracy zrobiły kapliczkę, ustawiając przy niej świeże kwiaty (dok. nr 28, s. 92). Takich przykładów znajdziemy w tej książce więcej. Stanowią one cenny materiał dla badaczy postaw opozycyjnych społeczeństwa w PRL-u.

Wśród zaprezentowanych w drugiej części dokumentów, kilka przybliży reakcje krajów zachodnich na aresztowanie kard. Wyszyńskiego. Znajdziemy tu odgłosy prasy angielskiej (dok. nr 33, s. 105), a także dokument dotyczący protestów związanych z izolacją Prymasa, które odbyły się we Włoszech, USA, Kanadzie, Anglii, Irlandii, Francji, Niemczech, Belgii, Austrii, Holandii, Luksemburgu, Szwajcarii, Hiszpanii, Portugalii, Brazylii, Chile, Peru, Urugwaju, Argentynie, państwach afrykańskich i Bliskiego Wschodu. Protestowały także środowiska emigracyjne oraz różne organizacje (dok. nr 34, s. 107–115). Z treści tego dokumentu wyraźnie widać, że na prześladowania Kościoła w Polsce, które przejawiały się m.in. w represjach skierowanych na osobę kard. Stefana Wyszyńskiego, zareagował cały wolny świat.

W ostatniej, trzeciej części książki zaprezentowano dokumenty w liczbie 17, przygotowane przez aparat bezpieczeństwa PRL w celu wysunięcia kard. Wyszyńskiemu zarzutu działalności wrogiej wobec Polski Ludowej. Wśród nich znalazły się m.in. dokumenty, zestawiające chronologicznie oficjalne wypowiedzi biskupa Wyszyńskiego z lat 1946–1953, które zostały uznane za wrogie władzy (dok. nr 37, s. 131–143.); wystąpienia na posiedzeniach Episkopatu, uznane za skierowane przeciw państwu, poczynsz od Plenarnej Konferencji Episkopatu z dn. 22–24 V 1946 r. do Komisji Plenarnej Episkopatu z dn. 12–13 IX 1950 r. (dok. nr 49, s. 186–191); zestawienie bibliograficzne prac Wyszyńskiego z zakresu Katolickiej Nauki Społecznej z lat 1930–1948, odnoszących się m.in. do komunizmu (dok. nr 41, s. 162–166); dokumenty omawiające stosunek Prymasa do księży patriotów (dok. nr 45 i 46, s. 172–178), a także notatki służbowe dotyczące kontaktów korespondencyjnych kard. Wyszyńskiego w kraju i zagranicą (dok. nr 39, 40, s. 149–161), posiadania przez niego obcych walut (dok. nr 42, s. 167–168), dokumenty dotyczące współpracy z podziemiem oraz rzekomej działalności wywiadowczej i kontaktach o charakterze szpiegowskim (dok. nr 43, 44, s. 169–176).

Korzystanie z materiałów źródłowych zamieszczonych w książce, ułatwia indeks nazwisk (s. 201–204), wykaz skrótów (s. XIII–XIV) oraz szczegółowy wykaz zaprezentowanych dokumentów, umieszczony w spisie treści (s. 205–206). W kilku miejscach pojawia się także fotokopia dokumentów (s. 4, 6, 32, 52, 58, 67, 106, 170, 194).

W omawianej publikacji nie dokonano krytycznego opracowania materiału źródłowego i oceny wiarygodności informacji, zawartych w dokumentach. Jej autor pozostawia to historykom, którzy będą korzystać z dokumentów przy szczegółowych badaniach naukowych. Publikacja w znacznym stopniu uzupełnia wiedzę o losach więziennych Prymasa Wyszyńskiego z lat 1953–1956. Lektura dokumentów umożliwia czytelnikowi ogólny ogląd na temat gromadzenia informacji dotyczących działalności Kościoła przez Urząd Bezpieczeństwa, a także daje możliwość zorientowania się w nastrojach i postawach różnych grup społecznych w związku z uwięzieniem Prymasa Polski. Publikację wydaną i opracowaną przez Bogdana Pieca, polecić należy historykom dziejów najnowszych, zainteresowanym zwłaszcza historią Kościoła, czy też stosunkami Państwo – Kościół w PRL-u. Wiele korzyści mogą odnieść z niej studenci przygotowujący prace dyplomo-

---

mowe z tego zakresu, a także nauczyciele, zwłaszcza w ramach lekcji historii, wykorzystując opublikowane dokumenty do pracy uczniów nad tekstami źródłowymi.

Jarosław Wąsowicz SDB